

RECENSIES

► De stijl van Beatrix

De vrouw en het ambt

C.A. Tamse (red.)

Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2005

263 pagina's, € 19,95, ISBN 90 5018 659 9

Het grootste deel van de literatuur over de monarchie valt grofweg uiteen in drie soorten: kwezelachtige lof voor het koningshuis, de republikeinse verwerping daarvan en de vaak uiterst seksistische gemeenzaamheid van de populaire pers. In de bundel *De stijl van Beatrix. De vrouw en het ambt* onder redactie van de Groningse historicus C.A. Tamse wordt een poging gedaan de rol van koningin Beatrix vanuit een wetenschappelijk perspectief te analyseren ter gelegenheid van haar vijftienvigjarig ambtsjubileum. Tamse zelf neemt het eerste hoofdstuk voor zijn rekening waarin de belangrijkste stromingen in de studie van monarchieën op een rij worden gezet. Hij sluit zich nadrukkelijk aan bij de Engelse historicus Cannadine, die een afstandelijke wetenschappelijke benadering voorstaat waarin zowel monarchistische als republikeinse waardeoordelen even opzij worden gezet. Daarin is ruimte, zowel voor de stijl van individuele vorsten, als voor de politieke en maatschappelijke context waarbinnen een monarchie functioneert. Cannadine wordt door Tamse ook geroemd om zijn 'fascinatie voor het charisma van vorstinnen, de feminisering van het koningschap zelf en de betekenis van vrouwelijke glamour, sex-appeal, huwelijk, moederschap en gezinsleven' (p. 23). Leg zo'n boek maar eens weg, als feminist.

Helaas blijft een aantal hoofdstukken toch steken in de bekende sporen. Zo legt staatsrechtgeleerde J.J. Vis weer eens uit

welke macht de koningin nu nog heeft in ons staatsbestel en probeert J.E. Ellemers een sociologisch perspectief op het koningschap te schetsen dat niet veel verder komt dan de constatering dat we, ondermeer op grond van de vele brieven aan de koningin, moeten concluderen dat er onder de bevolking toch wel veel steun is. Zonder meer interessant echter, is het hoofdstuk dat Maria Grever schreef onder de titel 'Meer dan zichzelf'. Politiek en sekse bij koningin Beatrix'. Zij gaat uitgebreid in op de ontwikkeling sinds de Middeleeuwen van de notie van het 'duale lichaam' van de koning, waarmee de continuïteit van de staatsmacht gedacht kon worden, ondanks de sterfelijkheid van het koninklijk lichaam. Deze conceptie stelde bijvoorbeeld Elizabeth I in staat zichzelf ondanks haar vrouwelijke lichaam voor te doen als verpersoonlijking van de – impliciet mannelijke – *body politic*. Grever geeft mooie analyses van de heel verschillende manieren waarop respectievelijk Wilhelmina, Juliana en Beatrix hun *body politic* ontwikkelden.

Interessant zijn ook de daaropvolgende hoofdstukken geschreven door twee kunsthis-

torici: Jan Teeuwisse en Marga Altena. Teeuwisse schrijft over de ontwikkeling van koningin Beatrix zelf als beeldhouwster en over haar rol als mecenas, speciaal op het gebied van de beeldende kunst. In dit hoofdstuk zit een mooie balans: hij plaatst haar activiteiten op dit gebied in het perspectief van de historie van de Oranjes, maar besteedt ook veel aandacht aan de individuele talenten van Beatrix' voorgangsters. De invloed van prins Claus, die zijn echtgenote stimuleerde om kennis te nemen en waardering op te brengen voor moderne stromingen in de kunsten, wordt uitgebreid gedocumenteerd. Marga Altena neemt de officiële beeldcultuur waarvan de koningin het onderwerp is onder de loep. Ze gaat ter introductie uitgebreid in op de problemen waar koningin Emma en haar dochter Wilhelmina voor stonden toen ze zich koninklijk gezag moesten aanmeten in een beeldcultuur die daarvoor geheel op mannelijke symbolen en attributen was gericht. Altena ziet in die eerste pogingen om het staatsgezag als vrouwelijk af te beelden een parallel met de manier waarop de moedermaagd Maria wordt afgebeeld:

'De verwijzing naar maagdelijke zuiverheid en moederlijke zorg ter legitimatie van vrouwelijk leiderschap vertoont grote overeenkomsten met de gebruikte terminologie bij Mariaverering. In meer opzichten lopen er parallellen in de beeldcultuur rond koninginnen en katholieke heiligen.' (p.137)

Beatrix heeft ook hierin een eigen weg gekozen en geeft een moderne invulling aan een 'herkenbaar logo van het bedrijf dat de monarchie voor deze manager-koningin vertegenwoordigt' (p. 147).

Leuk is ook het hoofdstuk van historicus Henk te Velde, dat in feite het sociologische perspectief bevat dat in de eerste hoofdstukken node wordt gemist. Hier worden Beatrix'

pogingen om zowel de Scylla van het populisme als de Charybdis (of andersom) van de elitaire afstandelijkheid te ontwijken mooi geanalyseerd als een wisselwerking tussen een van jongs af aan tot vorstin opgevoed meisje, haar levenspartner van eenvoudiger komaf en een natiestaat in turbulente tijden. Daarna komen nog twee nuttige hoofdstukken van Huub Wijffjes over de strategie van het koningshuis met betrekking tot de pers en van de historicus Van Sas over het republicanisme.

Het laatste hoofdstuk is geschreven door het onderwerp van studie zelf; het is de rede die de majesteit hield bij de aanvaarding van een eredoctoraat aan de Universiteit Leiden ter gelegenheid van haar ambtsjubileum. Blijkens de inleiding is hij pas op het laatste nippertje opgenomen. Jammer genoeg wordt in de bundel geen commentaar geleverd op, of een analyse gemaakt van de rede van de koningin. Opvallend is dat zij consequent spreekt over *de koning* en *hij* als het over haarzelf gaat. De theorie van het 'duale lichaam' van de koning waarin we eerder in het boek werden ingewijd is kennelijk ook bij de koningin zelf goed bekend. Haar eerbetoon aan de hoogleraren waarbij ze in Leiden studeerde, loopt uit in een loflied op de Nederlandse constitutie; menig Willem zal zich daarbij in de grafkelder in Delft hebben omgedraaid.

In een constitutionele monarchie is de resterende macht van de koningin voor een groot deel afhankelijk van persoonlijke keuzen en persoonlijke inzet. In de voorgaande hoofdstukken wordt dat goed duidelijk gemaakt. In haar rede legt Beatrix haar keuzen uit: 'Ik heb het koningschap niet gekozen – wél aanvaard.' (p. 220), zegt ze. Het belang dat zij hecht aan de internationale rechtsgemeenschap komt daarbij uitgebreid aan bod. In de manier waarop ze 'het ambt' beschrijft, lijkt het wel alsof ze het over Max Webers ideale ambtenaar heeft: hij zet zijn persoonlijke

sores steeds weer opzij voor het algemeen belang. Haar rol ziet ze, behalve in het stimuleren van de saamhorigheid, vooral in het bestuderen van de manier waarop beleid in de maatschappij uitpakt. In bestuurskundige termen: de vorstin monitort de implementatie van beleid. Het valt te hopen dat ze na haar pensionering kan worden overgehaald toe te treden tot Tamse's werkgroep 'Monarchie/Monarchy'.

Het zal duidelijk zijn dat er voor de geïnteresseerde in sekse en macht veel te genieten valt in deze bundel. Het is plezierig dat er nu eens op een serieuze manier wordt geschreven over de monarchie en dat daarbij verschillende disciplines worden betrokken. Bemoedigend is ook, dat het genderperspectief op een natuurlijke manier is verwerkt, niet alleen in een apart hoofdstuk, maar ook op een organische manier in een aantal andere hoofdstukken. Maar na de aanmoedigende woorden van Tamse in het inleidend hoofdstuk had ik daarvan toch eigenlijk wel wat meer verwacht. De historische en staatkundige invalshoeken blijven erg overheersen en aan het mooie hoofdstuk van Marga Altena is te zien hoe jammer dat eigenlijk is. Zo is het ook te betreuren dat Tamse er kennelijk niet aan heeft gedacht om de psycholoog Jaap van Ginneken, die een zeer lezenswaardig boek gebaseerd op interviewonderzoek naar de perceptie van het koningshuis heeft geschreven, te vragen voor een hoofdstuk. En waar is Liesbeth van Zoonen, met haar mooie analyses van de populaire pers in hun pogingen de koningin neer te zetten als de boze schoonmoeder?

Het wordt tijd dat Nederland aansluiting vindt bij de internationale studies van monarchieën en de rol van gender daarbij. Elders in dit nummer wordt dit ook al uitgebreid betoogt. Het probleem is niet dat er geen mensen zijn die dat willen of kunnen doen, integendeel. Maar juristen en historici blijven nog te vaak onder elkaar; een beetje over de eigen

schuttingen heen kijken, kan al heel veel moois tweeweg brengen. Ondanks de gemiste kansen is dit toch een goed begin.

Jantine Oldersma

Literatuur

Ginneken, Jaap van, (2003) *Het mysterie monarchie – Een interview met het Nederlandse volk*. Amsterdam: Boom.

Zoonen, Liesbeth van, (1999) Koning Willem Alexandra: gender trouble in de monarchie. *Tijdschrift voor Gender Studies*, 3: 47-61.

► **Rechtvaardigheid, onpartijdigheid, gender en sociale diversiteit**

Feministische filosofen over recht doen aan vrouwen en hun onderlinge verschillen

(*Queationes Infnitae: Publications of the Department of Philosophy, Utrecht University. Volume XLVII*)

Corinne Bekker

Leiden-Utrecht: Research Institute of Philosophy-Zeno, 2004
407 pagina's, ISBN 90 393 3724 1

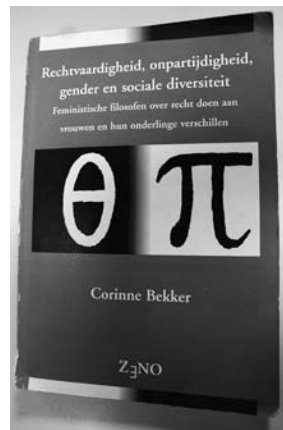
Rechtvaardigheid, onpartijdigheid, gender en sociale diversiteit is als proefschrift in 2004 aan de Universiteit van Utrecht verdedigd. De oorsprong van de interesse van de auteur in het zorg-rechtvaardigheidsdebat dateert van langer geleden. Ze is aan het begin van de jaren negentig aan dit onderzoek begonnen. Het is daarom wellicht niet verrassend dat dit boek soms wat gedateerd aandoet. Het lijkt soms meer op zijn plaats in een tijd waarin het einde van de geschiedenis werd verklaard, dan in één waarin verschillende groeperingen met geweld een nieuwe wereldorde proberen te scheppen. Echter, de centrale vraag van dit

boek is er niet minder relevant om: kan een theorie van rechtvaardigheid gebruik maken van een notie van onpartijdigheid en tegelijk recht doen aan diversiteit, en in bijzonder aan diversiteit onder vrouwen?

In de uitgebreide bespreking van het werk van de Amerikaanse filosoof Susan Okin zoekt Bekker naar zo'n theorie van rechtvaardigheid. Een korte schets van het zorg- versus rechtvaardigheidsdebat in het eerste hoofdstuk heeft duidelijk gemaakt dat de notie van onpartijdigheid weliswaar met vanzelfsprekendheid wordt gebruikt in de moderne ethiek, maar toch zelden nader wordt bepaald. In het bijzonder in de feministische politieke theorie merkt Bekker tegenstrijdigheden op, wanneer feministen bestaande noties van onpartijdigheid bekritisieren en tegelijkertijd algemene acceptatie zoeken voor hun oordelen over de positie van vrouwen. Bekker begrijpt hier onpartijdigheid als een garantie voor algemene geldigheid of universaliteit.

Het werk van Okin moet Bekker de mogelijkheid bieden de voor- en nadelen van een onpartijdig gezichtspunt nader te onderzoeken. De redenen die zij biedt voor de keuze voor deze auteur doen wat formeel aan. Zij wijst allereerst op de retorische kracht van rechtvaardigheidsdenken. Daarnaast merkt ze op dat het werk van Rawls, op wiens werk Okins filosofie gestoeld is, in de hedendaagse ethiek een zeer belangrijke positie inneemt en ten slotte noemt ze de vanzelfsprekende plaats van de liberale traditie in feministische theorie, al was het maar om zich ertegen af te zetten.

De notie van onpartijdigheid krijgt bij Rawls vorm in het idee van de zogenaamde oorspronkelijke positie. Rechtvaardige principes worden in een denkexperiment bepaald door een groep redelijke burgers in de hypothetische oorspronkelijke positie. Dat wil zeggen, geen van deze burgers heeft weet van de eigen sociaal-economische positie of

levensbeschouwing en zal daarom niet beslissen in het voordeel van één bepaalde groep. Eenvoudig gesteld, rijke zakenmensen zullen zich misschien meer om het lot van de bijstandsmoeder bekommeren als ze niet weten dat ze schandalig rijk zijn, en het integendeel goed mogelijk is dat zij zelf bijstandsmoeder zijn of zullen worden. Rawls wil met dit model uitsluiten dat maatschappelijke structuren worden gevormd die bepaalde levensbeschouwingen of welbedeelde groepen bevoordelen.

Okin heeft veel waardering voor Rawls, en gebruikt – zo merkt Bekker op – meerdere malen het woord briljant om zijn ideeën te beschrijven. Ze heeft echter ook kritiek op de oorspronkelijke positie, als een idee dat neutraal lijkt, maar dat niet is: een terugkerend thema voor feministische denkers. Okin argumenteert dat het belangrijk is in de oorspronkelijke positie niet alleen af te zien van sociaal-economische omstandigheden, maar ook van gender. Mensen zijn geneigd mensen met dezelfde levensbeschouwing, sociaal-economische achtergrond of gender te bevoordelen. Omdat het mannelijke geslacht het toonaangevende is, geldt dit laatste vooral voor mannen. De oorspronkelijke positie is pas echt neutraal als ook gender onbekend is.

Is deze aanpassing voldoende? Bekker bespreekt uitvoerig hoe verschillende feministi-

sche filosofen laten zien dat deze aanpassing het model van Rawls nog niet neutraal maakt. Dit is eenvoudig in te zien. Ongelijkheid bestaat op verschillende niveaus en wanneer een eerste ongelijkheid is opgemerkt, dient de volgende zich aan. De toevoeging van gender gaat nog voorbij aan de verschillen die er bestaan tussen vrouwen onderling, in seksuele voorkeur, ras, economische achtergrond, enzovoort. De groepen die het meeste lijden, zijn ook het minst zichtbaar. Denk bijvoorbeeld aan immigranten zonder verblijfsvergunning. Met behulp van het werk van Young laat Bekker bovendien zien dat onbewuste vooroordelen altijd een rol zullen spelen.

De uiteindelijke conclusie luidt dat geen enkel monologisch model ooit volledige onpartijdigheid kan garanderen. Bekker wil vasthouden aan een onpartijdigheid als minstens een ideaal – vooral uit persoonlijke voorkeur, en pleit voor een modelvorming die zich meer gelegen laat liggen aan dialoog en debat. De conclusie laat zich dus vooral in negatieve termen formuleren. Dat is ook een wetenschappelijk resultaat, al is het voor een lezer en onderzoeker wat teleurstellend. Het kan nu eenmaal zijn dat na jaren onderzoek het onderzochte weinig levensvatbaar blijkt. Bekker probeert de teleurstelling te verhelpen door een nieuwe uitweg te bieden: die van een 'dialogisch model'. De aanduidingen van die toekomst blijken echter te vaag om de teleurstelling helemaal weg te werken.

De verschillende argumenten en tegenwerpingen – hierboven kort weergegeven – worden met grote voorzichtigheid neergezet. Dit brengt mij bij mijn voornaamste punt van kritiek. Bekker lijkt niemand te willen kwetsen en daarmee is het boek vanaf het begin wat bloedeloos. Ze maakt niet goed duidelijk waarom de lezer zich druk zou moeten maken over precies deze theorieën van rechtvaardigheid. Op de eerste bladzijden wordt het boek beschreven als een verslag van een individu-

eel leerproces. Bekker lijkt niet voor iemand anders te willen spreken. Van iemand die zo lang met een onderwerp is bezig geweest, had ik iets meer lef verwacht.

Bekkers voorzichtigheid leidt ook tot een omslachtige schrijfstijl. Zo schrijft ze over Friedman, Walker, Spelman, Benhabib en Iris Young: 'Een rode draad in het werk van deze critici is het belang dat zij stellen in het aandacht besteden aan sociale diversiteit, dat wil zeggen sociale diversiteit onder vrouwen en sociale diversiteit in het algemeen.' (p. 37). Dit soort zinnen doet de tekst stokken. Hetzelfde geldt voor de grote hoeveelheid opsommingen. Op vrijwel elke bladzijde verdeelt Bekker haar argumenten in twee, drie of vier punten. Aan het einde van hoofdstuk vijf is er zelfs een vijfdeling waarvan het derde deel zelf in vier delen uiteenvalt. De ratio van de verdelingen is mij daarbij niet altijd duidelijk.

Zulke problemen zijn voor een deel veroorzaakt door de lastige positie waarin de auteur zich bevindt. In haar inleiding stelt ze dat ze in een spagaat zat. Ze voelt zich thuis in de sociaal-liberalistische traditie, maar die trekt haar in een heel andere richting dan de feministische denkers die ze leest. Deze tegenstrijdigheid is zeker niet uniek. Het is volgens mij niet mogelijk om werkelijk recht te doen aan de diversiteit in samenleving en wetenschapsbeoefening zonder deze fundamenteel te veranderen. Zolang feministische theorieën als uitzonderingen worden beschouwd en geen echte plaats krijgen in het dominante debat, blijft dit soort proefschriften nodig en belangrijk, en blijft het moeilijk voor de schrijvers ervan een eigen stem te vinden en zich duidelijk uit te spreken. De nodige veranderingen worden echter niet met te grote voorzichtigheid teweeg gebracht.

Marije Altorf